

Gabriel Marcel

TECHNIKA ÉS BŰN

A jelenlegi helyzetet egy szerfölött általános tény jellemzi. Az ember belépett abba a korbba, melyet kénytelenek vagyunk eszkatológiainak nevezni. Nem feltétlenül azt akarom ezzel mondani, hogy amit – egyébként egy kétértelmű szóval – a világ végének nevezünk, időben közel van; erre a pontra nézve meggondolatlanok, sőt gyerekesnek tünne számomra bármiféle jóvendülésbe bocsátkozni. Ám ami számít, az az, hogy az ember mint faj, manapság úgy kell hogy megjelenjen önmagának, mint aki fel van ruházva, ha akarja, a földi egzisztenciája megsemmisítéséhez szükséges hatalommal. Már nem csupán távoli és bizonytalan lehetőségről van szó, melyet valamilyen hóbortos csillagász idéz fel az obszervatóriuma mélyéről – hanem közeli, közvetlen lehetőségről, melynek alapja magában az emberben van, nem pedig egy égitest valamiféle kozmikus összeütközést előidéző váratlan felbukkanásában.

Ez a tény mindenféle implikációval jár együtt, melyekre a filozófus nem koncentrálna eléggé a figyelmét. De még így is először a maga teljes terjedelmében kell a tényt megragadni. Az atombomba nyilvánvalóan csak egy különös, s mindent egybevetve sokkal lényegesebb adottság szimbolikus illusztrációját nyújtja.

Nemrégiben a következőket olvastam egy napilapban: „Alig csitultak el Bikini visszhangjai, amikor dr. Gerald West máris odaáll Shenectady mikrofonja elé és kijelenti, hogy az amerikai vegyi háborús szolgálat különleges részlege egy nagy hatású új mérgező anyagot kísérletezett ki. Jóllehet ez az anyag látszólag tökéletesen ártalmatlan kristályformában jelentkezik, mégis – folytatja –, elég lenne egy uncia (körülbelül 28 gramm) ebből a termékből ahhoz, hogy az összes emberi lény halálát előidézzék az Egyesült Államokban és Kanadában.” Tárnyi szempontból akár pontos ez az információ akár

nem – meg kell mondanom egyébként, hogy a későbbiek során részben megcáfolták –, mindenképpen rendkívül fontos és jelentőségteljes az, hogy egyáltalán sugározni lehetett: el kell gondolkodnunk azon, hogy egy ilyen jellegű közvetítés nem ítéli-e el valamilyen módon azt a civilizációt, amelyben helyet kaphatott. Mit hirdettek itt ki valójában, hacsak nem egy olyan technikának a felfedezését, amelyhez képest a legnagyobb ismert gonosztevők tettei pusztá gyerekkjátéknak tűnnek? E proklamációnak azonban *értelme* van, nyilvánvaló finalitással rendelkezik; bizonyára nem csupán a közönség kéjes borzongással való eltöltéséről van szó, miként a „horror színház” előadásai során. Túlságosan is világos, hogy ez az adás valahogyan csatlakozik azokhoz a toxikológiai kutatásokhoz, melyeknek az eredményeit szándékozik közzé tenni. Célja az elrettentés. Végeredményben egy planetáris méretű zsarolással állunk szemben.

Azt fogják mondani, hogy e zsarolás nyilvánvalóan válasz egy másik, esetleg rejtettebb, ám épp ennyire fenyegető zsarolásra? Egy ilyen válasz azonban egyenlő annak beismerésével, hogy valahogyan cinkosává leszünk ennek az első zsarolásnak. Legalábbis lehetetlenné válik számunkra, hogy érvényes ítéletet mondjunk róla; s főként olyan ördögi körbe zárjuk magunkat, amelyből – egyedül csak az emberi lehetőségeket tekintve, vagyis innen maradva a csodán – semmiféle eszközünk sincs kijutni. Túlságosan is nyilvánvaló, hogy ennek a megfélemlítésnek, ennek a fenyegető figyelmeztetésnek bátorításként kell működnie. Az, „aki kezdte”, most mint a jogos önvédelem állapotában lévő jelenik meg önmagának, s ettől kezdve belsőleg is megerősödik: és a ripsztp pontosan ebben jelenik meg cinkosságként. Persze más országokban sem lesz hiány hivatásos és szubvencionált vegyszerekből, akiknek hiúságát és találékonyosságát csak ösztönözni fogja dr. West figyelmeztetése. S ugyancsak nem lesz hiány kutatásaik finanszírozására kész világi hatalmakban sem. Úgyhogy kíméletlenül ki kell mondani, bűn és ostobaság karöltve járnak itt. Hacsak nem próbáljuk meggyőzni magunkat arról, hogy ezek a mind szörnyűbb és embertelenebb fegyverek, valamint az általuk képviselt megrontó lehetőségek kölcsönösen sakkban fogják egymást tartani. Ám egy tartós béke eszméje, melyet a kölcsönös zsarolásra és megfélemlítésre alapoztak, nyilvánvalóan olyan pszichológiai nehézségekbe ütközik, melyeket a mai történelem már kellőképpen feltárt.

E tanulmánynak a *Technika és bűn* címet adtam, s az elkövetkezendő reflexiók általános iránya, gondolom, máris eléggé világos. Mégis be kell vallani, hogy a bűn kifejezés használata filozófiai és nem teológiai regiszterben, bizonyos ellenvetéseket ébreszthet. Vajon a bűn, lényegét tekintve,

nem a teremtmény lázadása-e Teremtője ellen, s tartogathat-e értelmet e szó egy nem hívó számára, aki éppenséggel vitatja egy teremtő Isten létezését? Ennek az ellenvetésnek vitathatatlannak tűnő formális értéke van. Am ha mélyebbre ásunk, akkor úgy hiszem, el kell majd ismernünk, hogy a visszaéléseknek, szisztematikus borzalmaknak a hatására magukban a nem hívókban vált mind tudatosabbá a bűn megkülönböztető jele, amit az izonyosságok öltének magukra – annak ellenére, hogy ebben az egész időszakban a közerkölcs biztos hanyatlásának voltunk tanúi. Olyan paradoxon ez, amelyre nem hiszem, hogy haszontalan a figyelmet felhívni. Néhány förtelmes kivételtől eltekintve senki nincs, aki ne háborodna fel, vagy aki be merné vallani közömbösségét a számtalan merénnyel szemben, melyeknek ártatlanok lettek áldozataivá az utóbbi háború során. Főként a megsemmisítő táborokban meghalt gyermekekre gondolok, de azokra is, akik a bombázások következtében pusztultak el. Nehéznek tűnik számomra bármilyen érvet is találni, hogy mentegezni próbáljuk ezt az általános gonosztettet az élet ellen. Itt természetesen le kell mondanunk azokról a segédeszközökről, melyek változatlanul rendelkezésre állnak a pártos propagandának, mely leleplezi a bűnt az ellenségénél, de titkolja vagy arcátlanul letagadja hasonló bűnök létezését a saját táborában. Ettől a propagandától határozottan és eltökélten el kell vonatkoztatnunk; kétségtelen, el kell majd ismételnem később, hogy bármilyen forrásból is ered, mindent megmérgez, amihez csak hozzáér. De annak ellenére, hogy sajnos, rengeteg embernek alakítja véleményét ez a mérgező propaganda, mégis nagyon sokan – kedvem lenne azt mondani, hogy a legnagyobb számban – egészséges reakciókat őriznek meg, amikor közvetlenül kerülnek kapcsolatba ezzel a borzalommal; s végeredményben ez számít, mert e halmozott hazugságok hosszú távon összeomlanak, és a valóság megjelenik.

Ez az – egyébként be kell vallani, hogy átmenetileg szinte hatástalan – általános nyugtalanság felszínre juttatja a vallásos tisztelet érzését az élettel szemben egy olyan korban, amikor a tudatos és szőrszálhasogató gondolkodás egyre inkább hajlamos megtagadni az élettől minden megszentelt jelleget.

Bármilyen kísérletek történtek is a múltban a háború igazolására, vagy legalábbis arra, hogy bizonyos szellemi értéket tulajdonítsanak neki, nyíltan ki kell jelentenünk, hogy a háború, mai arculatával, maga a bűn. Ugyanakkor azonban kénytelenek vagyunk elismerni, hogy ez a háború egyre inkább szakemberek ügyévé válik; azt a kettős jellegzetességet mutatja, hogy egész népeiségeket semmisít meg korra és nemre való tekintet nélkül, és

hogy mindinkább kisszámú egyén vezeti, akik félelmetesen fel vannak szerveelve, és akik a műveleteket egy laboratórium mélyéről irányítják. Úgyhogy véletlen vagy sem, de biztos egyesülés révén a háború sorsa és a technikáé most mint egymástól elválaszthatatlan jelenik meg, s állíthatjuk, hogy legalábbis abban a történelmi szakaszban, amelyben mi élünk, mindaz, ami az utóbbit erősíti, ugyanakkor radikálisabban pusztítóvá igyekszik tenni az előbbi, s mind kérihetetlenebbül terelni afelé, ami végső soron egész egyszerűen az emberi faj öngyilkossága lenne.

Ez az összefüggés a technika és a bűn között különös megvilágítást kap, ha arra gondolunk, hogy egyrészt ma egyedül az államok elég gazdagok a gigantikus laboratóriumok finanszírozásához, melyekben az új fizikát kidolgozzák, másrészt, hogy olyan rivális imperializmusoknak kiszolgáltató világban, mint amilyen a miénk, ugyanezek az államok, ezek a *Leviátánok*, hogy Hobbes kifejezését használjuk, elkerülhetetlenül haladnak afelé, hogy a kutatásokat arra orientálják, ami hatalmukat erősítheti az eljövendő konfliktusokban. Ebben az értelemben ki kell jelentenünk, hogy a tudomány és a technika államosítása minden kétséget kizáróan korunk egyik legnagyobb szerencsétlensége.

Mégis, ha jobban meggondoljuk, e tragikus helyzetnek távolról sem kell természetesnek tűnnie. Csakugyan, egyáltalán nem látjuk, hogy a technika önmagától lenne rossz, és hogy a haladását el kellene ítélni. Úgy tűnik, hogy ezt még csak követelni sem lehet anélkül, hogy gyerekesse ne válnánk. Mindnyájan közvetlenül megértjük, bár talán nem lehetséges számunkra, hogy logikailag indokoljuk ezt a meggyőződést, hogy képtelenség lenne az üzemek és a laboratóriumok végleges bezárásától remélni a jelenlegi válság megoldását. Ellenkezőleg, minden okunk megvan, hogy azt gondoljuk: egy ilyen intézkedés fajunk alig elképzelhető hanyatlásának lenne a kiindulópontja.

Az igazság az, hogy az alapelvekig kell visszamenni ahhoz, hogy elfogadható terminusokban tételezhessük a technika és a bűn viszonyának problémáit. Végső soron mi is egy technika, hacsak nem módszeresen kidolgozott, következőképpen tanítható és reprodukálható eljárások összessége, melynek működésbe hozása biztosítja egy meghatározott cél megvalósítását? Ahogyan az imént mondtam, nyilvánvaló, hogy az ily módon definiált technikát nem lehet rossznak tekinteni; ha a technikát önmagában vizsgáljuk, akkor sokkal inkább maga a jó vagy a kifejezése a jónak, mivel a technika végső soron az ész bizonyos specifikációja a valóságra történő alkalmazásában. Értelmetlenség tehát a technikát elítélni. Az igazság szempontjából

azonban fontos, hogy ne ragaszkodjunk egy elvont definícióhoz, és hogy a konkrét viszonyra kérdezzünk rá, ami egyrészt a technika, másrészt az ember között jön létre; és itt a dolgok bonyolulttá válnak.

Amennyiben a technika megszerezhető, annyiban a birtoklással azonosítható – miként a szokás, mely alapjában véve már maga is technika. Máris észrevehetjük: ha az ember rabjává lehet a szokásainak, akkor úgyszintén foglyává válhat a technikáinak. Ám jóval messzebbre kell mennünk. Az igazság az, hogy a technika annak, akinek *fel kell találnia*, nem egyszerűen mint eszköz jelenik meg; a technika legalábbis egy darabig, magától céllá válik, mivel meg kell találni, konstituálni kell; s nagyon jól elképzelhető, hogy az az ember, aki elmerül ebben a munkában, ugyanakkor eltérni igyekszik a reális céltől, melynek ezt a technikát elvben alá kell rendelni. Hogy egy nagyon egyszerű példát vegyünk, világos, hogy valaki, akinek az utazások ilyen vagy olyan oknál fogva lehetetlenné vagy tiltottá válnak, az autó tökéletesítésének szentelheti magát. Kedvem volna azt mondani, hogy minden technikai haladás bizonyos (figyelem, találékonyság, kitartás stb.) befektetéssel jár együtt, amit hatalom vagy büszkeség érzése fejez ki; s ebben nincs semmi, ami ne lenne normális és jogos. Ilyen érzelmek jogosan kísérik a feltalálói tevékenységet. De eltorzulnak, elveszítik létjogosultságukat és valódiságukat annál, aki csak haszonélvezője a találmánynak, anélkül, hogy bármiben is hozzájárult volna a létrehozásához. Ahhoz, hogy ezt megértsük, elég, ha csak oly sok autós szellemi állapotára gondolunk, akik rajonganak a kocsijukért, csereberéléssel töltik az idejüket, és ily módon egyre kevésbé tekintik a járművet a maga tiszta eszköz rendeltetésében. A szenvedélyes autós érdeklődéshiánya tapasztalati tény, amit mindenki a saját szakállára is megállapíthatott. De rögtön látjuk, hogy ezt általánosítani lehet, és hogy alkalmazható például a rádió mániákusaira is. A tulajdonképpeni technika átmenetét érzük itt tetten a bálványimádáshoz, melynek a tárgyává, vagy pontosabban, az alkalmává válik. E gondolatmenetet követve meglátnánk, hogyan kezd ez a bálványimádás *önimádattá*, öncsodálattá fajulni azokban az emberi körökben, amelyekben már csak a rekordért, különösen pedig a gyorsasági rekordért lelkesednek. Sok dolgot kellene itt egyébként elmélyíteni; meg kellene kérdezni magunktól, hogyan válhatott a sebesség céllá, hogyan törekedhettek rá önmagáért – és szembe kellene állítani ezt a szellemi állapotot a hajdani utazóéval, különösen a zarándokéval, aki számára a helyváltoztatások lassúsága szorosan kötődött egy bizonyos tisztelet érzéséhez azzal szemben, ami létezik. Olyan átalakulás jött itt létre, melynek hatóköre valóban metafizikainak tűnik számomra. Egészen általánosan azt

mondhatnánk, hogy a rekord dicsőítése a szentség érzésének gyengülésével, erőtlenné válásával jár együtt.

De van egy másik, sokkal általánosabb és sokkal jelentősebb oldala ugyanennek a jelenségnek. Azt lehet mondani, hogy a technika haladása, napjainkban legalábbis, mindenekelőtt a közlekedésben való haladással jár együtt. A közlekedési eszközök tökéletesedése nyilvánvalóan a feltétele (ugyanakkor egyébként a következménye) volt az iparosodásnak, mely felgyorsult ritmusban folytatódott immár egy évszázada. De a teljesen külső értelemben vett közlekedésnek e fogalmára kell a reflexiónak először koncentrálnia. Úgy tűnik, hogy szerencsés átalakulás zajlik, mely egymagában igazolhatná a haladásba vetett hitet. De legyünk óvatosak. Természetesen igaz, ha azt mondjuk, hogy a közlekedésnek ez az általános fejlődése képes, vagy képes lenne – vagy kellene, hogy képes legyen – kedvező következményeket teremteni; hogy ott, ahol valamilyen hasznos dolgot létrehoztak, olyan körülmények között képes ennek az elterjedését biztosítani, amilyeneket egy évszázada még csak el sem képzelhettünk. Idézzük fel például azokat a gyógyszereket (szérumokat vagy penicilint), amelyeket légi úton juttatnak el olyan betegekhez, akik egy ilyen gyors beavatkozás nélkül elkerülhetetlenül odavesztek volna. Csakhogy ez egy lehetőség csupán a sok többi közül, és el kell gondolkodnunk azon, hogy vajon nincsenek-e közöttük ártalmasak is, melyeknek princípiuma pontosan abban a közlekedési módban áll, amelyről itt szó van.

Nem állapíthatjuk-e meg, világméretben csakúgy, mint a nemzeti létezés szintjén, hogy a közlekedés fejlődése az életmód növekvő uniformizálódását vonja maga után? Más szavakkal, a közlekedésnek ez a tökéletesedése mindenütt az individualitás kárára megy végbe, mely egyre inkább eltűnik: s itt éppúgy van szó hiedelmekről, szokásokról, hagyományokról, mint ruházatról, háziiparról stb. Ha ragaszkodunk az emberi pszichológia és a történelem teljesen felületes nézetéhez, akkor kísértést érezhetnénk kijelenteni, hogy a haladásnak a pittoreszk eme kiküszöbölése az elkerülhetetlen ára, mert ez az uniformizálódás már egy egyesülés kezdete lehetne. Tapasztalataink alapján állíthatjuk, hogy ebből semmi nem igaz, és hogy az uniformizálás, ahelyett, hogy az általános bizonyos konkrét elsajátítása felé vezetné az embereket, ellenkezőleg, arra törekszik, hogy mind agresszívabb partikularizmusokat fejlesszen ki bennük, és hogy egymás ellen uszítsa őket.

Ez teljesen paradoxnak tűnhet előszörre, de világossá válik, ha jobban belegondolunk. Nem nyilvánvaló-e, hogy a technikai és ipari haladás hoz-

zárult egy közös nevező kialakításához az emberek között, mely a bírvágy fészkevé válik és mindenütt irigységet nemz? Alapjában véve a gazdagság, a pénz, ha úgy tetszik, ez a közös nevező, ám azzal a megjegyzéssel, hogy ez utóbbi egy rendkívül furcsa dialektika révén fokozatosan elveszíti minden szubsztanciális, sőt, érzéki valóságát, és hogy végezetül tiszta fikcióvá válik. Végso soron az irigység csak egy bizonyos közössé tétel bázisán lehetséges; kevésbé képzelhető el olyan emberek és népek között, melyek mindegyikének megvannak a saját hagyományai és géniusza, amikre büszkék. Ez a kölcsönös eredetiség persze távol áll attól, hogy a történelem során kizárta volna a vitákat és a háborúkat; bizonyos mértékben időnként még favorizálhatta is őket. Bármilyen véresek voltak is azonban ezek a viták, ezek a háborúk, mindennek ellenére emberi jelleget őriztek meg; nem zártak ki bizonyos kölcsönös megbecsülést; effektív kibéküléseket tettek lehetővé. Semmi nem hasonlít itt azokra a kollektív megsemmisítő üzemekre, amelyekről az elején beszéltem. Egyébként a legérdekesebb lenne megvizsgálni, hogy milyen különös mechanizmus révén épülhettek rá a gyakran minden mélyebb jelentőséget nélkülöző ideológiai konfliktusok az elemi antagonizmusokra, melyeknek alapjában véve az önzés volt az egyetlen alapelve.

Természetesen lehet azt állítani, hogy ez a közössé tétel, bármilyen gyászosak legyenek is a közvetlen következményei, azért még nem kevésbé volt szükségszerű, és hogy hosszú távon lehetővé kell majd tennie az emberiségnek, hogy valóban organikus és harmonikus egészként hozza létre önmagát. Nehéz nyilatkozni az ilyen jóslatokról. Amit azonban minden jóhiszemű embernek el kell ismernie, az az, hogy tisztán racionális módon tekintve a dolgokat, nincs komoly indokunk a válság *automatikusan* kedvező megoldásában hinni. Megállapítható, hogy azok az ideológiai konfliktusok, amelyekre az imént céloztam, ma például olyan kis vidéki települések belsejében törekszenek, hogy úgy mondjam, *intimmé válni*, amelyek jó barátságban éltek a múltban, s amelyekben most a kölcsönös bizalmatlanság és félelem uralkodik. Természetesen még itt is lehet okunk azt mondani, hogy ez tisztán átmeneti helyzet; az igazság azonban az, hogy senki sem látja, hogyan oldódhatna meg ez a helyzet azok kívánságának megfelelően, akik valóban szeretik a békét, és Victor Hugóval szólva, „az összhangot a polgárok között”. A valóságban, hacsak nem akarunk hitaktushoz folyamodni, mely teljesen legitim, sőt talán követelmény is a vallás szintjén, de ami idegen a technika emberétől, nyíltan ki kell jelentenünk, hogy a betegség, mely elérni látszik az emberiséget, talán halálos betegség, és hogy semmi nem biztosítja fajunkat a kollektív öngyilkosság kockázata ellen.

De már e hitaktus említése is arra kényszerít bennünket, hogy a dolgokat sokkal magasabbról szemléljük, és hogy pontosabban határozzuk meg a világot, amelyben a technikák gyökereznek. Filozofikusabb és nehezebb terepre kell majd elkalandoznom, és olyan fogalmi összefüggésre hivatkoznom, amelynek tisztázásával már jó harminc éve foglalkozom.

Nyilvánvaló először is, hogy semmilyen technika sincs, amely ténylegesen nem áll vagy nem állhatna valamilyen vágy, valamilyen félelem szolgáltatásban. Jelentsük ki, hogy minden technika az emberre vonatkozik, amennyiben az embert a vágy és a félelem mozgatja. De a vágy és a félelem világa a problematikusság világa. Ezzel nem egyszerűen azt akarom mondani, hogy félelmem vagy vágyam realizációja mindig hipotetikus jelleggel rendelkezik. A probléma szót itt eredeti jelentésében kell venni: *problema*. Mindaz probléma, ami előttem helyezkedik el; és másrészt az az én, melynek aktivitása a probléma megoldása érdekében működésbe lép, kívül vagy alatta marad, ahogy tetszik, azoknak az adottságoknak, melyeknek a kezeléséről vagy a manipulálásáról van szó, hogy a keresett megoldást feltárja. Azt fogják-e mondani, hogy ez a számító vagy kutatást végző én maga is problémákra ad alkalmat, más szóval, hogy módjában áll, sőt kötelessége, hogy magát önmaga elé helyezze? Ezzel azonban csak elodázzuk a nehézséget. Mindenképpen fenn kell majd tartani egy bizonyos szubjektumot, amely csak azzal a feltétellel tételezhet problémákat, hogy önmagát egy nem problematikus szférában tartja fenn. Vajon a kanti és posztkantianus filozófiában oly jól ismert transzcendentális én vagy tiszta szubjektum gondolatához jutunk ezzel? Éppen ez az, amit nem hiszek. A transzcendentális én, őszintén szólva, fantasztikus lény csak, vagy legalábbis fikció, mert amikor elgondolom, hiába minősítem tiszta szubjektumnak, mégis mint objektumot kezelem, amelytől azonban paradox módon megtagadom az összes meghatározott jellegzetességet, melyekkel valamilyen reális objektum meghatározható. S itt jutottam el a misztérium bevezetéséhez vagy újbóli felállításához, ellentétben a problémával.

Mi tehát a misztérium? Ellentétben a problematikus világával, amely, még egyszer, teljes egészében előttem van, a misztérium olyasmis, amiben le vagyok kötve, és hozzáteszem, nem részlegesen, önmagamnak valamilyen meghatározott és specializált részével vagyok lekötve, hanem ellenkezőleg, teljes terjedelmemben, amennyiben olyan egységet valósítok meg, amely egyébként meghatározásánál fogva sohasem képes önmagát megragadni, s amely teremtés és hit tárgya lehet csak. Önmagát tételezve a misztérium kiküszöböli azt a határt a *bennem* és az *előttem* között, amelyet lehetett

ugyan elhalasztani vagy elodázni, de amely örökösén újra létrejön a reflexió minden egyes pillanatában.

Az első példa a rossz példája volt, s gondolom, ez az egyik legjelentősebb. Problémává teszem a rosszat, amikor mint egy bizonyos gépezet belsejében bekövetkezett balesetet, vagy amikor mint fogyatékossgot, vagy mint működési zavart kezelem. Ezzel szemben a rossz misztériumként tárul fel előttem, mihelyt felismertem, hogy nem tekinthetem magam rajta kívül állónak, mint akinek csak meg kell állapítania kívülről vagy fel kell tárnia, hanem ellenkezőleg, bele vagyok keveredve – abban az értelemben, amelyben például egy bűnügybe keveredik bele az ember. A rossz nem csupán előttem, bennem is van; sőt: ezen a területen a bennem és a rajtam kívül megkülönböztetése értelmetlennek bizonyul. Mindent egybevetve, azt lehetne mondani, hogy fizikai, nem pedig metafizikai értéke van. Számos más példát is fel lehetne hozni; megmutatnánk ily módon, hogy van misztériuma a szeretetnek, miként a megismerésnek is, és hogy a szeretetnek ez a misztériuma, mely valójában inkarnáció-misztérium, maga is a végtelenségig specifikálódik; így tudhattam az egyik könyvemben a család misztériumával foglalkozni és megmutatni, hogy még itt is alatta vagyunk a belső valóságnak, amennyiben továbbra is foglyai maradunk a probléma világát irányító kategóriáknak.

Am hogyan lehet a misztériumot felismerni? Csakis önmagunk belső megragadása segítségével, ami nem más, mint az áhítatos elmélkedés. Ami engem illet, őrizkedem attól, hogy intuícioról beszéljek. Mert ez a megragadás kétségtelenül nem szemléletmód: sokkal inkább koncentráció, és mintegy belső megerősödés. De rögtön látjuk, hogy itt ama eljárás fordítottjáról van szó, amely egy probléma megoldását vagy egy technika megalkotását irányítja, amennyiben ez utóbbi azt követeli a tudattól, hogy kívülre vonatkozzon, hogy belevesse magát az adottságokba, melyeken a tudatnak dolgoznia kell. Hozzá kell tenni, hogy ez a belső visszavétel mindig valamilyen enyhülés vagy feloldódás jegyeit látszik magára öltetni, és egyáltalán nem a görcsös akarásait. De még azt is meg kellene mutatni, hogy ez az enyhülés nem fellazulás. Ha nem tévedek, akkor gondosan meg kellene különböztetni *Entspannungot* és *Auflösungot*, mert minden fellazulás, úgy tűnik, kezdete a felbomlásnak; a szóban forgó enyhülés pedig a beleegyezés (*Zustimmung*) alapján áll. Mellékesen megjegyzem, hogy egyedül a beleegyezés filozófiája képes kibogozni szabadság és fegyelem egymásba illeszkedését – sőt, a szabadságot, csakúgy mint a kegyelmet, kizárólag ebből a közvetítő filozófiából kiindulva lehet, nemcsak megérteni, de felismerni és állítani is.

Ezek a megállapítások nemhogy nem idegenek az eredetileg feltett kérdéstől, hanem egyenesen kijelölik annak megoldását. A technika fejlődése vagy inváziója szükségképpen magával hozza az ember számára a misztérium e világának homályba taszítását és fokozatos eltűnését – mely ugyanakkor a jelenlét és a reménység világa is. Valóban nem elég azt mondani, hogy ebben a regiszterben a vágy és a félelem túlmegy minden határon, hanem ki kell mondani: az emberi természet mind képtelenebbé válik arra, hogy fölébük emelkedjék, és hogy a földi viszonyokhoz képest transzcendens szférát érjen el az imában vagy a kontemplációban. A „földi” kifejezés itt rendkívül árulkodó. Mondhatjuk, hogy a technika tökéletesedése nyilvánvalóan hozzájárul ahhoz, hogy az embert mindinkább földivé tegye; egyébként azt is megfigyelhetjük, hogy minél földhözköttettebbnek mutatkozik önmaga előtt az ember, annál szükségyszerűbben kényszerül gyarapítani és tökéletesíteni a technikáit, melyek lehetővé teszik számára, hogy a hatalmát biztosítsa és berendezkedését mintegy megszilárdítsa. Mégis, egy paradoxon megérdemli, hogy felhívja magára a figyelmet.

Valóban mondhatjuk-e, hogy a technika embere egyre erősebb gyökerekkel rendelkezik? Vajon a begyökerezés valójában nem a helyébe való beilleszkedést, a *habitusok*ban való individualizációt feltételezi-e, amit a technikai haladás, láttuk már, ellenkezőleg, kizárni igyekszik, vagy amit legalábbis növekvő sikerrel küzd le? Vajon az életnek a szó legerősebb értelmében vett szeretete nem éppen ehhez a beilleszkedéshez, ehhez az individualizációhoz kötődik-e? S valóban, minden azt látszik mutatni, hogy az életet napjainkban egyre kevésbé szeretik, hogy ellenkezőleg, egyre jobban megvetik. E gondolatmenetet követve ahhoz a kérdéshez jutnánk el, hogy a technikai haladás vajon nem a nomadizmushoz való bizonyos visszatérést kockáztatja-e, ahogyan például sok szakképzetlen munkásnál megállapítható ez, akik effektíve sehol sem vernek gyökeret, és akik különben nagyon is érthető keserűséget hordoznak magukkal a mind embertelenebb létfeltételekkel szemben.

Az előző megjegyzések folytatásaként arra a gondolatra jutnánk, hogy a technika szélsőséges fejlődése egy szinte teljesen mesterséges felépítményt igyekszik az élet fölé helyezni, s bizonyos értelemben az életet vele helyettesíteni. Ez azonban valójában azzá a környezetté válik az emberek számára, amelyet úgy látszik, már nem nélkülözhetnek. Ebben állna a vidék exodusának mélyebb értelme a városok felé. Egészen világos, hogy az, ami a városi életben a földművest vonzhatja, olyan valami, ami nagyjából semmilyen viszonyban sincs azzal, amit minden időben az életnek tekintettek.

Bizonyára ugyanez az élő valósággal szembeni elhidegülés az egyik mélyebb oka a születések visszaesésének, amit sok fejlettnak mondott civilizációjú országban megállapítanak. Ha meg akarjuk érteni sok mai ember pszichológiáját, és különösen azt a válságot, amelyben a generációk közötti viszony oly gyakran szenved, akkor fontos megjegyeznünk, hogy az életet egyre kevésbé éljük át adományként, amit továbbadunk, és egyre inkább azonosítjuk egyfajta érthetetlen végzettségűséggel, aminek gátat kellene tudnunk emelni. Semmi képtelenség sem lenne annak kijelentésében, hogy a fogamzásgátló eljárások mai elterjedése egyik aspektusa csak a technikák egy olyan területen való térhódításának, amely eddig függetlenül volt tőlünk.

Rögtön látjuk azonban, hogy *a technikák ily módon orientált világa végső soron csakis a kétségbeesésbe torkollhat*, mert meghatározásánál fogva kizár minden fellebbezési lehetőséget ott, ahol a technikák eredménytelennek bizonyulnak – s legelőször is természetesen a halállal szemben. Miként is lehetne ez utóbbi szempontjából más, mint egy lény leselejtezése, mely használhatatlanná vált és amely *semmi*, mihelyt már nem *szolgál* semmire? Mégis azt hiszem, így közelítjük meg a lényegét. Csakugyan, eljutottunk addig a pontig, ahol megérthetjük, hogyan válhat a technika, mely eredetileg közömbösnek látszott az értékkel szemben, bűnös technikává és a bűn technikájává – technikává a bűn szolgálatában.

Egészen általánosan csakugyan azt lehet mondani, hogy a technika fejlődése elkerülhetetlenül a teljesítménykategória kiváltságának bevezetésére törekszik. Ilyen körülmények között egy olyan lény, akinek a teljesítménye bizonyos szint alá esett és gyakorlatilag nullává válik, úgy fog majd megjelenni a technika primátusának alávetett, technokratizált világban, mint kompenzáció nélküli kiadás a Társadalom számára, mely kötelesnek hiszi magát őt fenntartani. Maga a fenntartás kifejezés is egészen árulkodó. Az ember fenntartását egy gép, valamiféle anyag fenntartásával azonosítják – mert az embert magát gyakorlatilag anyagként kezelik. S talán ezen a kerülő úton vesszük észre a legjobban a materializmus értelmét és igazi jelentőségét. Ez utóbbi a 18. és a 19. században ártatlan, és alapjában véve egészen idealista szellemek közül tudott magának híveket toborozni, akik hittek az igazságában, azonban igen gyakran anélkül, hogy bármiféle gyakorlati következtetéseket vontak volna le belőle az emberi lényvel való bánásmódra vonatkozóan. Nem kétlem, hogy a 19. században voltak „materialisták”, akik a valóságban a Kantéhoz egészen hasonló etikához csatlakoztak – noha egy ilyen keverék a képtelenség csúcspontja. A materializmus csak akkor válik teljesen hatékonyá, akkor ölti fel valódi dimenzióit, amikor koherens

magatartássá válik az emberekkel szemben. Kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy ez a magatartás a múltban gyakran mutatkozott olyan egyéneknél, sőt, időnként egész osztályok esetében, akik spiritualista, sőt vallásos felfogások híveinek hitték magukat, de akik azért még nem kevésbé kezeltek egész emberosztályokat tisztán eszközökként, melyeknek egyedül csak a teljesítménye számított. Szörnyű következtetés ez, amellyel az emberek csak rendkívül lassan jöttek tisztába, s amely távol áll attól, hogy már összes ártalmas következménye kibontakozott volna. Mégis, úgy tűnik, ma el lehet mondani, hogy ez a kettős szétválasztás véget ér. Egy szisztematikus materializmus embertelen következményei mindenkinek szemet szúrhatnak. Ezen természetesen olyan emberi lények tömegének a szolgárába taszítását értem, akiktől a lény-minőséget gyakorlatilag megtagadják. Azonban egy olyan kereszténység, amelyet nem az arra irányuló állhatatos erőfeszítés jellemez, hogy tisztességes élethez segítse hozzá a még névtelen szenvedésbe merülőket, úgy jelenik meg, mint amelyet a középpontjában fertőzött meg egy hazug és halálos elv.

Kialakulóban van tehát egy sokkal világosabb szituáció, amely felett a reflexiónak feltétlen hatalma van. Az a jogosan iszonyatosnak és embertelennek tekintett gyakorlat, mint amilyen a gyógyíthatatlan betegek életének módszeres kioltása, ebből a nézőpontból úgy jelenik meg, mint ami nem csupán szigorúan tudományos tett, hanem egy cáfolhatatlan logikának is megfelel. Ugyanezt lehet elmondani a kimerültség olyan fokára jutott rabszolgák megsemmisítéséről háború alatt, akik már képtelenek voltak megkeresni kenyerüket, bármilyen nyomorúságos volt is az. Ahogyan e tanulmány elején mondtam, az ilyen eljárások még, hála Istennek, általános felháborodást keltenek. Ám tartani lehet attól, hogy ez csak azért van így, mert az emberek még nem alkalmazkodtak eléggé a tisztán technikai világhoz; s kénytelenek vagyunk elismerni, hogy azon az úton, mely a legszörnyűbb barbársághoz – az észre támaszkodó barbársághoz – vezet, számos szakaszt megtettünk már.

A posztulátum, melynek nevében az ilyen szélsőségeket el lehet ítélni, a lét misztériumának semmire vissza nem vezethető létezése. Egyébként nem arról van szó, hogy újból beleessünk azokba a tévedésekbe, amelyekbe a 19. század agnoszticizmusa torkollott. Persze arról sincs szó, hogy a misztériumot tudom is én miféle nyers, durva, a gondolkodás számára átlátszatlan elemmel azonosítsuk: ellekezőleg, a gondolkodásnak, feltéve, hogy felül-emelkedik működésének alacsonyabb rendű módjain, benne kell forrását és középpontját megtalálnia.

Ebben a perspektívában korunk magasabbrendűsége a megelőzőekkel szemben talán csak abban áll, hogy – miként az imént jeleztem – a kétértelműségek, melyekkel oly sokáig oly nagyszámú szabadgondolkodó, de hívó is beérte, már nem állnak ellen sehol a reflexió nyomásának. Nyílegyenesen haladunk az emberi élet és tartalmainak lemeztelenítése felé. Ám ennek az életnek a sajátossága abban áll, hogy nem lehet egy teljesen objektív és már létező struktúrával azonosítani, amit csak fel kellene tárni. Az emberi élet, bármilyen is az alapok, melyeken nyugszik, úgy jelenik meg, mint ami valamiképpen függ attól a módtól, ahogyan önmagát megérti. Ez az, amit napjainkban Heidegger csodálatos tisztasággal ismert fel. Ám az is egyre világosabban látszik, hogy saját technikája termékeinek mintájára értve meg önmagát, az ember végtelenül lealacsonyítja magát, és arra ítéltetik, hogy megtagadja, azaz, hogy végsősoron megsemmisítse az alapvető érzelmeket, melyek magatartását évezredek át irányították. Logikailag persze semmi képtelenség vagy ellentmondás sincs egy ilyen folyamatban. Ámde nem annak a felismerésében áll-e a filozófiai gondolkodás sajátos funkciója és méltósága, hogy ez a negatív és halálos logika – ahelyett, hogy az evidencia pecsétjével lenne megjelölve – ellenkezőleg, önmaga ellen tanúskodik a felvilágosult ész szemében, amely gondoskodott róla, hogy ne szakítsa meg kapcsolatait a gyámkodó valósággal, mely minden oldalról körülölel bennünket?

Ebből a szerfelett általános, sőt, metafizikai nézőpontból kell a technika és a bűn viszonyának problémáját szemügyre venni. Nagyjából azt lehetne mondani, hogy az ember természet feletti uralmát – olyan okoknál fogva, melyeket részben jeleztem – a félelmei és vágyai, vagy inkább saját természetének kormányozhatatlan része előtti mind teljesebb kapituláció kíséri. Ez tehát olyan uralom, amely egyre kevésbé ellenőrzi saját magát. És annak legjobb bizonyítéka, hogy az ember egyre kevésbé képes irányítani a természetet, azaz, hogy mind kevésbé gondol arra, hogy megtudja, milyen címen gyakorolhatja ezt a fajta szuverenitást. Alapjában véve magától értetődőnek látszik számára, hogy erre a kozmikus uralomra a szellemi képességei alapján rendeltetett, melyek lehetővé tették számára, hogy tudományát és technikáját erre a tökéletességi fokra fejlessze.

De vajon nem a bűn évszázados fogalmára találunk-e itt újra, úgy, ahogyan az valamennyi nagy vallási tradícióban megjelenik: bűn mint góg, mint hübrisz, mint alapjában véve lázadás? És hajlanék ma feltenni a kérdést, hogy a technikáknak az a túltengése, mely egy évszázada alakult ki, nem annak létrehozására fog-e majd törekedni, amit *bűn-test*nek kellene neveznünk, ellentétben a *fény-test*tel, amelynek a könyörtelenség az egyetlen

princípiuma? A mai ember számára felvetődő tragikus probléma az, hogy megtudjuk, vajon fogja-e vállalni ezt a *bűn-testet*, ahogyan egy terhet hajt a vállára, az ember; olyannyira, hogy valamilyen módon egybeolvad vele, és szembeszegül-e a megtorlásokkal, amiket kétségtelenül maga ellen hív az önteltség és az elbizakodottság szelleme?

Nem kell titkolnunk magunk előtt, hogy mennyire nevetségesek ezek a szavak napjainkban: milyen esélyük van rá, hogy megértik, vagy hogy akár csak meg is hallgatják őket? És mégis: a tehetetlenség és a zűrzavar látványa, amit azok mutatnak nekünk, akik bolygónk sorsáért hivatottak a felelősséget vállalni, legalább ebben nyújt valami biztatót. Feltehetjük a kérdést, hogy attól a pillanattól fogva, hogy a népek képviselői vagy azok, akik ezzel a címmel büszkélkednek, ilyen fájdalmasan képtelennek bizonyulnak feladatuk teljesítésére, vajon nem azoknak kell-e a meditáció félhomályában előkészíteniük egy elfogadható és kevésbé embertelen jövőt, akik sem hatalmat, sem semmiféle megbízást nem kaptak? Kétségtelen, hogy itt, sokkal inkább, mint másutt, óvatosnak és alázatosnak kell mutatkoznunk, meg kell tiltanunk magunknak azokat a nagy, többé-kevésbé utopisztikus és bizonytalan ambíciókat, melyek azokban a jókívánságokban fejeződnek ki, amelyekkel a nemzetközi kongresszusokat szokás zárni. Itt is az áhítatos elmélkedésben és egyedül benne kell menedéket keresni; áhítatos elmélkedést, s nem feltétlenül könyörgést, imát mondtam, mert e szó kissé kétértelmű rezonanciákkal jár együtt, melyekkel szemben vélhetőleg bizonyos lelkek, noha lehetnek nagyon emelkedettek, ellenségesek maradnak. De csak az áhítatos elmélkedésben születhetnek meg és gyűlhetnek össze a szeretet és az alázatosság azon erői, melyek a technikába zárt szakember vak és elvakító gógjét hosszú távon ellensúlyozni képesek.

Dékány András fordítása